

TÜRK DESTANLARINDA "SAYI" MOTİFİNİN DİNİ YANSIMALARI

Religious Reflections of the Numeric Symbol in the Turkish Epics

Религиозный смысл символических "чисел" в тюркских эпосах

Mehmet Alparslan KÜÇÜK*

Gazi Türkiyat, Güz 2013/13: 91-109

Özet: Tarih boyunca kahramanlıkları ve üstün özellikleri ile bilinen Türkler, çok sayıda destanlara sahip olması hususunda diğer toplumlar arasında önemli bir yere sahiptir. Farklı muhtevalara sahip bu destanlarda çeşitli motifler bulunmaktadır. Bu motiflerden birisi de "sayı"lardır. Simgesel değeri olan ve her birine özel anlamlar yüklenen sayı motifleri, dinî bir temele sahiptir. "Türk Destanları'ndaki 'Sayı' Motifinin Dinî Yansımaları" başlığı altında da din ile sıkı bir iletişim ve etkileşim içerisinde olan sayıların, genel olarak dinî yansımaları üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda da, Destan kavramı ve Türk Destanları hakkında genel bilgi verilmiş, ardından da Türk Destanları'nda yer alan sayıların toplumdaki dinî yansımaları konu edilmiştir. Sonuç kısmında ise genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar kelimeler: Destan, Türk destanları, sayı motifleri

Abstract: Throughout history, Turks who are known for bravery have got numerous epics. There are a variety of different symbols. One of these symbols is "Numbers". Symbols of Number have religious basis. Under the heading of "Reflections of The Symbol The Number in The Turk Epics", the Epic concept and Turkish Epics have been illustrated. Then, numeric symbols in Turkish Epics have been included. In the conclusion the general assessment has been made.

Key words: Epic, epic of Turkey, symbols of number

Аннотация: Тюрки известные героизмом и выдающимися особенностями на протяжении всей истории имеют привилегию над другими народами в количестве эпосов. Эти эпосы с различными содержаниями содержат в себе много различных мотивов. Один из этих мотивов являются "числа". "Числа" имеющие символическую ценность и особенный смысл имеют религиозную основу. В данной статье с названием "Религиозный смысл символических "чисел" в тюркских эпосах" исследованы религиозные оттенки чисел тесно взаимосвязанных с религией. В этом контексте приведены общие сведения о понятии эпос и о тюркских эпосах, вместе с этим исследуются числа в тюркских эпосах которые являются предметом религиозного отражения. В заключении даётся общая характеристика содержания работы.

Ключевые слова: Эпос, тюркские эпосы, символика чисел

Giriş

Uzun bir tarihî süreçte varlık gösteren Türkler; kahramanlıkları, vefakârlıkları ve üstün meziyetleri ile çeşitli destanların ve efsanelerin kaynağı olmuştur. Sayıca birçok destana sahip olan Türkler, kendilerine ait tarihî bilgileri ve kültürlerini

* Yrd. Doç. Dr. Gazi Üniversitesi Turizm Fakültesi, Seyahat İşletmeciliği ve Turizm Rehberliği Bölümü Öğretim Üyesi.
makucuk@gazi.edu.tr.

destanların varlığı ile kısmen günümüze ulaştırabilmişlerdir. Konularına göre çeşitlilik gösteren ve halk edebiyatının en önemli eserlerinden olan destanlarda çeşitli motifler bulunmaktadır. Bu motiflerden birisi de “sayı” motifleridir. Diğer motifler gibi sayı motiflerinin temeli de mitolojik ve dindir. Çünkü kültürün temelini belirleyen, din ve dinî anlayış/inanış, destanların da ana etmenini oluşturmaktadır. Böylece din ile kültür ve kültürün bir parçası olan destanlar karşılıklı bir iletişim ve etkileşim içerisinde bulunmuş ve bu iletişim/etkileşim, destanların konularında, mahiyetlerinde kendisini hissettirmiştir.

A- DESTAN KAVRAMINA VE TÜRK DESTANLARINA GENEL BİR BAKIŞ

Destanların konu ettiği motifleri anlamak için destan kavramını ve Türk Destanları’nı genel olarak bilmek gerekmektedir. Bu başlık altında da ilgili kavramlar ele alınmıştır.

a. Destan Kavramına Genel Bir Bakış

Destan kavramı; Farsça olup, Fransızca *épopée*, Yunanca *epos* kavramı ile ifade edilmektedir. Destan kelimesi; bir milletin tarihî süreçte meydana gelmiş savaşları, kahramanlıkları ve diğer önemli olayları mitolojik unsurlarla anlatan ve genellikle birkaç bölümden oluşan manzum eserler olarak tanımlanmaktadır (Yetiş 1994: 203; Kabaklı 1994: 36; Knife 2005: 2813; Örnekleriyle Türkçe Sözlük 2002: 636; Batur 1998: 309).

Destanlar, tarihî olayların vuku bulduğu, mitolojik motifler ile süslendiği ve toplumların kültür birikiminden, duygu ve düşünce potansiyelinden kaynaklandığı manzum eserler olarak da telakki edilmektedir (Öztürk 1985:171). Sözlü geleneğe dayalı anonim ürünler olan, zaman ve mekân içinde halkın iradesini ellerinde tutan “Kahraman Bilge” kişilerin menkıbeleri ve hayatları etrafında oluşmuş didaktik hikâyeler de “Destan” olarak tanımlanmaktadır (Elçin 1993:72). Bu bağlamda hamasî veya kahramanlık şiiri ile aynı anlamı taşıyan destanların ana ögesi “kahramanlık” üzerinedir. Yiğitlik, yurt sevgisi, inanç ve insanlık temalarını işleyen şiirlere genel olarak “epik şiir” adı da verilmektedir.

Destanlar; toplumların veya milletlerin duyuş, düşünüş, görüş ve inanışlarını tarihin çok eski çağlarından günümüze ulaştıran eserler olarak toplumlar arasında önemli bir yere sahiptir. Zaten milletlerin destan çağlarında, mitler ile destanlar yaklaşık olarak aynı zamanda ortaya çıkmışlardır. Çünkü destanların oluşmasında söylencelerin etkisi büyüktür. Destanlar, içerisinde zengin mitolojik öğeleri barındırmakta ve bu mitolojik unsurlar, destanın hayalî bir ürün gibi algılanmasına sebep olmaktadır. Ancak destanlardaki bu mitolojik vasıfların yer alması, toplumlar nazarında destanın gerçekliği konusunda herhangi bir şüphe uyandırmamaktadır (Batur 1998: 309).

Bir boy, bir ulus veya millet hayatında manzum şekilde ortaya çıkan en eski halk edebiyatı ürünleri arasında kabul edilen destanlarda, toplumda derin izler bırakmış olaylar konu edilir. Ayrıca hemen hemen bütün destanlarda uzun yolculuklar anlatılır. Destanlar, genel olarak, doğaüstü olayları konu edinir. Bu bağlamda destanlar, olağan ve olağanüstü olayların karışımı olarak dikkat çekmektedir.

Destanlarda kişiler seçkindir, gerçek yaşamdaki boyutlarından daha büyük ve zengindir. Kahramanlar, beden ve karakter yapısı bakımından çoğunlukla hem insanî hem de insanüstü/doğaüstü niteliklere sahiptir. Bu noktada yenilmez güçleri ve kendi toplumları içerisinde dinî ve efsanevî bir şahsiyet özelliğine sahip olan hükümdar ve kahramanlar, masal kahramanı olarak görülmemiş, hatta inanç unsuru olarak kabul edilmişlerdir (Kaplan 1979: 14; Elçin 1993: 72; Gençosman 1972: 7; Batur 1998: 309).

Köklü bir geçmişi olan ulusların genel yapısını, bazı mitolojik öğeler ile ele alan destanlar; üç dönemde değerlendirilmektedir. Buna göre birinci dönem, milletin ortak şuurunda ve hayal gücünde iz bırakmış olayların vuku bulduğu dönemdir. Bu dönemde yüceltilmiş olay ve kahramanlara her dönemde yenileri eklenmiş ve o çağın tarihî özellikleri ile benzerlik göstermişlerdir. İkinci dönem ise olayların yeni nesile aktarılmasıdır. İkinci dönemde, destanlar; sözlü gelenek olarak başlayan ve şairlerin çalgıları eşliğinde efsaneler zincirini kendilerince öz ve biçim yönünde yeni eklemeler ile söylenen şiirler bütününe dönüşmüştür. Üçüncü dönem de sözlü geleneğin şairlerce şiirler bütünü halinde derlenmesi sürecidir. Böylece üçüncü dönem ile destan bir bütünlük kazanmıştır (Batur 1998: 309).

Destanlar; Doğal Destanlar ve Yapma/Yapay Destanlar olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. Doğal destanlar; ilkel dönemde yaşanmış olayları konu alan ve sözlü destan türüdür. Ancak yapma veya yapay destanlar; doğal destanlardan farklılık göstermektedir. Tarihsel bir olayın bir şair tarafından destan kurallarına uygun bir biçimde yazılmasıyla oluşan yapay destanlarda, konular çok daha gerçekçi ve gündelik hayat ile eşdeğerdir. Halkın olaylara mizahî bakış açısının da ortaya konulduğu bu destanlarda; savaşlar, doğal afetler karşısında duyulan ortak duyguyu halktan birinin halka anlatması şeklinde gerçekleşmektedir (Gençosman 1972:8; Batur 1998: 310; Knife 2005:2814). Ayrıca destanlar konularına göre millî, dinî, kahramanlık ve halk destanları olmak üzere dört aşamada da değerlendirilebilmektedir (Yetiş 1994: 203).

b. Türk Destanlarına Genel Bir Bakış

Milletlerin/toplumların aynası olarak kabul edilen destanlar; bütün bir milletin ortak mücadelesini ortak değerler, kurallar, anlamlar bütünlüğü içinde yorumladığı ve yaşatıldığı toplumun geçmişini ve geleceğini temsil ettiği millî eserler olarak önemli bir yere sahiptir. Çünkü destanlardaki tarihî olaylar ve kahramanlar, milletlerin bilinçaltındaki, ortak beklenti ve değerleri ile idealleştirilmekte ve bazı

mitolojik unsurlar ile bütünleştirilerek anlatılmaktadır. Her milletin millî kimlik ve nitelikleri, ortak dünya görüşü, hatıra ve beklentileri, kusurları ve yanlışları ile birlikte destanlarda yer almaktadır. Ancak her milletin destanı bulunmamaktadır. Bazı milletler, halk edebiyatına, yapma destanlar ile katılmışlardır. Çünkü bir milletin destanı/millî destanı olabilmesi için halkın efsaneler yaratmaya elverişli bulunduğu en eski devirlerde/dönemlerde yaşamış olması ve tarihinde unutulmaz tabiat olayları, büyük savaşlar, göçler, istilalar, yeni coğrafyalarda vatan oluşturma gibi halkın hafızasını nesillerce meşgul edecek olaylara ev sahipliği yapmış olması gerekmektedir.

Yukarıdaki bahsedilen unsurlara sahip göçebe bir toplum ve tarih dünyasında önemli bir rol üstlenmiş olan Türkler, destan konusunda büyük bir zenginliğe sahiptir. Cihangirlik tutkusu, kuvvet, binicilik ve savaşçılık özelliklerinin yanısıra sözünde durma, hoşgörülü olma, vefakârlık ve fedakârlık gibi ahlakî mezziyetleri de bulunan Türkler, bu özelliklerini destanlarına yansıtmışlardır. Bu bağlamda Türk destanlarında; yaratılış konusu ile birlikte Türk Milleti'nin doğuşu, çeşitli Türk devletlerinin kuruluş gelişme, çöküşleri, zafer ve yenilgileri gibi konular da işlenmiştir (Batur 1998: 21; Günay, <http://fef.kafkas.edu.tr>, 12.11.2013).

Türk destanları tarihsel sürece uygun olarak İslamiyet Öncesi ve İslamiyet Dönemi/Sonrası Türk Destanları olmak üzere iki kısımda değerlendirilmektedir (Batur 1998: 21).

1. İslamiyet Öncesi Türk Destanları

- a. Altay - Yakut Yaratılış Destanı
- b. Sakalar Dönemi Destanları
 - b.1. Alp Er Tunga Destanı
 - b.2. Şu Destanı
- c. Hun Dönemi Oğuz Kağan Destanı
- d. Göktürk/Köktürk Dönemi
 - d.1. Bozkurt Destanı
 - d.2. Ergenekon Destanı
- e. Uygur Dönemi
 - e.1. Türeyiş Destanı
 - e.2. Göç Destanı (Yetiş 1994: 203; Batur 1998: 310).

2. İslamiyet Dönemi/Sonrası Türk Destanları

Türklerin İslâmiyet'i kabulü ile birlikte destan motiflerinde de İslâm ön plâna çıkmaya başlamıştır. İslâmî motiflerin hâkim olduğu ilk menkıbeler ve destan motifleri Karahanlılar zamanında ortaya çıkmıştır. Bu destanların arasında en tanınmış Satuk Buğra Han destanıdır. Bu destanda Satuk Buğra Han ekseninde Türk boylarının nasıl Müslüman olduğu ve İslâm dinine karşı olanlar ile yapılan mücadele konu edilmiştir. Satuk Buğra Han destanındaki özellikler ve motifler Kırgız Türklerinin ünlü destanı Manas'ta da görülmektedir. İslamiyet'in kabulü ve yayılmasından sonra Türkistan'dan çıkıp Anadolu'ya kadar birçok destan ortaya konulmuştur (Kafalı 2013:17-18; Kabaklı 1994: 45; Temur 2012: 89-191).

Bu destanlar şu şekilde sıralanabilmektedir:

a. Karahanlı Dönemi: Satuk Buğra Han Destanı

b. Kazak – Kırgız Kültür Dairesi: Manas Destanı

c. Türk – Moğol Kültür Dairesi: Cengizname

d. Tatar – Kırım: Timur ve Edige Destanları

e. Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı Dönemleri: Battal Gazi Destanı, Danişmendgazi Destanı, Köroğlu Destanı (Yetiş 1994: 204).

Türk Destanları'nda bilim, sosyal, siyasal, dinî ve kültürel özellikleri içerisinde barındıran çok sayıda motif bulunmaktadır. Bu motifler içerisinde; kurt, geyik ve at motifi başta olmak üzere çok sayıda hayvan motifleri, ak/beyaz, kara/siyah ve al/kırmızı renkleri temel olmak üzere çeşitli renk motifleri ile birlikte aşağıda konu edindiğimiz sayı motifleri bulunmaktadır.

B- TÜRK DESTANLARINDAKİ "SAYI" MOTİFİNİN DİNİ YANSIMALARI

Türk destanlarında sayılar, önemli motifler arasındadır. Türk destanlarında konu edilmiş olan sayı motiflerinin temelinde "din" ve "dinî anlayış" gelmektedir. Bu anlayış, Türk kültürünün ana unsuru ve günlük hayatın da uygulayıcısı olmuştur. Çünkü sayılar, nicelik (sayısal) değerleri ile birlikte niteliklere (kalite) de sahip, tarih boyunca gizemi çözüme aracı olan nesnel varlıklar şeklinde telakki edilmişlerdir. İnsanoğlu, her şeyi bilme içgüdüğü ile gizli anlamları olan bilgileri deşifre ederek onları açıklığa kavuşturmuş veya kavuşturmaya çalışmıştır. Bu bağlamda her sayıya bir anlam yüklenmiş ve her nesneye, canlıya çeşitli mecazî anlamlar verilmiştir. Hatta Pisagor (Pythagoras), sayıları; Monad (1), Duad (2), Triad (3), Tetrad (4), Pentad (5), Hexad (6), Heptad (7), Ogdoad (8), Ennead (9) ve Dekad (10) şeklinde isimlendirerek tek sayıları erkek, çift sayıları da dişi sayılar olarak değerlendirmiş ve onları çeşitli konularda/alanlarda yorumlamıştır. Pisagor'un bu anlayışı toplumlar arasında yaygınlaşarak kişiyi ve kişinin geleceğini açıklamayı hedefleyen bir sanat

olarak değerlendirilen "Numeroloji"yi ortaya çıkarmıştır (Gökdoğan 2009: 212; Lawrence, 2001, 13-14, 55; Menemencioğlu, : [http://www. hermetics.org/](http://www.hermetics.org/) (21.10.2013).

Türk destanlarında görülen sayı motifleri; "din" esaslı olarak tanımlanmakta ve "dinî anlayış" çerçevesinde telakki edilmektedir. Bu anlayış, günlük hayatta da kendisine yer bulmuştur. Aşağıda da bu örnekler genel hatları ile konu edilmiştir.

Sıfır

Sıfır, sayı olmamakla birlikte sayıların ilk sırasında değerlendirilmektedir. Sıfır; dinî anlamda boşluğu, yokluğu ifade etmektedir. Özellikle hemen hemen bütün dinlerin yaratılış destanlarında kendisine yer bulmuştur. Çünkü birçok kozmolojide, evrenin ilk hali yokluk olarak tasarlanır. Hatta yokluk; Yunan mitolojisinde düzensizlik anlamına gelen kaos ile ifade edilir (İnan 1986: 13-14; Nasr 1999: 154-188; Estin-Laporte 2002: 122-123; Sarıkçıoğlu 2002: 238-239).

İslâm'da fenâ, yokluk, yok olma, Allah içinde eriyip yok olma anlamına gelmektedir¹(Nasr 1999: 154-188, 339). Hz. Mevlânâ da, "*Varlığın aynası nedir? Yokluk. Ahmak değilsen yokluğu seç... Bir yerde yokluk, noksan var mı, orası, bütün sanatların, hünerlerin aynasıdır... Her dükkânın ayrı bir sanatı, ayrı bir kârı vardır. Mesnevî de yokluk dükkânıdır oğul.*" (Er Rumî, 1990: 3179, 1525) diyerek yokluğu, Tanrı'da bütünleşme, O'na ulaşma olarak değerlendirmiştir. Hatta zamanın başlangıcından önce Allah'ın "Mutlak Güzellik" olduğu; "Mutlak Varlık", "Mutlak Güzellik" veya "Mutlak Gerçek" olan Tanrı'nın da yokluk dünyası ile bilinebileceği de dile getirilmiştir (Fiğlalı 1996: 217-218). Benzer ifadeler Yahudi mistisizm kitabı Kabala'da ve Hıristiyan mistisizminde de görülebilmektedir.²

Sonuç olarak destanlarda ve mitolojilerde görülen sıfır, yokluk kavramı ile ilgili olup, tasavvufî bir anlayışta telaffuz edildiği görülmektedir.

Bir

Bütün özlerin sayısı olarak değerlendirilen ve bünyesinde tüm sayıları barındıran bir sayısı, başlangıcı ve yaratılışı sembolize etmektedir. Tüm sayılar, bir sayısından doğmuştur. Bu bağlamda yaratıcılık işlevi de olan bir, tanrısal normdur ve hem tek hem de ilktir. Bir, "Tek" ve "Mutlak"ı sembolize etmektedir.

İslâm'da bir ve tek olan Allah'tır. Allah sözcüğünün ilk harfi olan elif, "1" şeklindedir ve değeri de "1"dir. Fenike Alfabeti'nden alınmış olan Yunan ve Latin alfabesindeki *alfa* (a) ve İbrani alfabesindeki *alef* de başlangıcı temsil etmektedir. Bu

¹ Bu konuda geniş bilgi için bk. Yeşilyurt 1992: 337-355.

² Bu konuda örnekler için bk. Ünal 1999: 201-202.

bağlamda İncil'de yer aldığı gibi Hz. İsa'nın "Başlangıç ve son benim"³ ifadesinde başlangıcın simgesi "Alfa" ve sonun simgesi de "Omega" olarak gösterilmektedir (Ersoy 2000: 19-20; Salt 2010:19).

Bir sembolizmi, üretkenlikte de konu edilmektedir. Ataerkil toplumlarda üreme sembolü olan *fallus* da "1" sayısı ile ifade edilmektedir. Bu noktada ilk insan, ilk peygamber Hz. Adem de "A" harfi ile yazılmakta ve okunmaktadır. Zaten antropologlar da bir sayısını, bir ayağı üstünde durabilen insan ile özdeşleştirmektedir.

İslâm felsefesinde Allah'ın bir oluşu anlamına gelen *Ahad/Ahadiyyet*'in diğer bir ifadesi de "Vahdet-i Vücut"tur. Bu bağlamda İslâm felsefesinde Allah'ın varlığının inkâr edilememesi, "Bir" in de varlığının inkâr edilememesi ile eşdeğer olarak kabul edilmektedir. Çünkü her sayının bir başlangıcı ve sonu vardır; ancak birin başlangıcı yoktur. Bu özellik de "Tevhid İnancı" ile özdeşleştirilmektedir. Netice itibari ile bir sayısının dinî anlamdaki ifadesi, Allah'ın tekliğine ve varlığına inanma esasına dayanmaktadır (Gündüz 1998:26; Ersoy, 2000:19-20; Ayrıca bk. İhlas Suresi, 1; Bakara Suresi, 163).

İki

Karşıtlık ve değişikliğın ifadesi olarak kabul edilen iki sayısı, evrendeki düalizmi ifade etmektedir. Çünkü iki sayısı, iki prensip arasındaki çatışmaları ve çekişmeleri yansıtması özelliği ile zıtlığın bir ifadesidir. Dünya ve Güneş gibi tek olan varlıklar, zaman içerisinde erkeğin üremedeki rolünün ataerkil toplumlar tarafından ön plâna çıkartılması sonucunda evrende bir düalitenin doğmasına sebep olmuştur. Böylece düalizmin oluşması ile de tek olan varlıkların alternatifleri ortaya konulmuş ve Dünya/öteki dünya, Güneş/Ay, Toprak Ana/Erkek Tanrı (Kybele/Attis) gibi düalite, hatta kadın/erkek, dişil/eril, sıcak/soğuk, somut/soyut, doğru/yanlış ve gündüz/gece gibi ikilikler meydana getirilmiştir (Ersoy 2000: 19-20; Salt 2010: 164; Menemencioğlu, <http://www.hermetics.org/> (21.10.2013).

Düalizm, Taoizm'de dişi prensip Yin ve erkek prensip Yang ikilisinde de kendisini göstermektedir. Göğün ve yerin kaynağı olan Tao'dan "Bir" doğmakta, Bir'den "Yin" ve "Yang" olan iki doğmakta, İki'den "Yin", "Yang" ve "Nefes" ve Üç'ten de yaratılmış "Evren" vücut bulmaktadır. Böylece birlik ikiliği, ikilik üçlüğü, üçlük de evreni oluşturmaktadır. Benzer yapı Konfüçyüslük'te de görülmektedir. Düalizm anlayışı hemen hemen tüm dinlerin ortak özelliğidir (Küçük vd. 2010: 78, 90). Doğadaki bütün olaylar bu iki ilkeye dayandırılmaktadır. Türk destanlarında ve mitolojisinde de düalizm dikkat çekmekte ve iyi Tanrı ve ruhların karşısında kötü Tanrı ve ruhlar varlık göstermektedir (İnan 1986: 26-40).

³ Bk. Vahiy 1: 8, 21: 6, 22: 13.

Evrende her şeyin bir karşılığı bulunmakta, bu karşılık beden-ruh şeklinde de gerçekleşebilmektedir. Bu düşünce, dinî yaşantıya veya düşünceye de yansımış ve “*Şu dünyanın iki kapısı var... İki günlük dünya...*”, Kıyamette birinden sorulacak hesabı olma anlamında “*İki eli yakasında olmak*”, ağır hastalar için “*İyileşsin*” veya “*ölüp kurtulsun*” anlamında “*iki rahmetten biri*”, “*iki yüzlü olmak*” gibi bazı deyimlerin ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Bu deyimler, bir ikilik anlayışını yansıtmaktadır. Hatta antik çağlarda gelenekleşmiş olan Tanrılara içki sunma törenlerinde şarap tasının iki düz üstüne çökme suretiyle iki elle tutularak sunulmasının “iki kere iki dört eder” şeklinde sağlamlığın bir ifadesi olarak da yorumlanmaktadır (Ersoy 2000: 19-22).

Kuran’da da iki kavramı sıklıkla yer almakta, Hz. Muhammed ile Cebrail arasındaki mesafeden bahsedilmekte ve iki yay uzunluğu kadar olduğu (Necm Suresi, 9) ve Hz. Nuh’un Tufan’dan önce her hayvandan dişil ve eril olmak üzere ikişer⁴ tane gemiye aldığı bilinmektedir (Hud Suresi, 40). Aynı şekilde Yahudi ve Hıristiyan kutsal kitabında da iki ile ilgili çok sayıda ifade bulunmaktadır.⁵ İki ile ilgili ifadelerin genelinde bir tercihin söz konusu olduğu dikkat çekmektedir.

Üç

Aracılık, bütünlük ve tanrısal güç anlamlarını bünyesinde barındıran üç sayısı, toplumsal iletişimi temsil etmektedir. Başlangıç, orta ve son şeklinde aşamaları bulunan Üç sayısı, bir ve ikinin özelliklerini birleştirerek iletişim ihtiyacını ve yaşama katılma isteğini ifade etmektedir. Bu bağlamda tarihî süreçte temel bir sayı olarak kullanılan üç sayısı, Tanrı, insan ve evrendeki düzeni simgelemektedir. Çünkü üç sayısı, “Bir”in simgesi Kozmik Tanrı/Gök’tür. İki ise Yer-Toprak şeklinde vuku bulmuş ve bu iki unsurun birleşmesiyle Yer ve Gök birliği sağlanmıştır. Bu özellik, yukarıda ifade ettiğimiz gibi Taoizm’de de açıkça dile getirilmiştir.

Kapsayıcı sentez olarak tarif edilen “üç”, “başı/başlangıcı, ortası ve sonu olan” ilk “gerçek sayı” olarak kabul görmektedir. Üç dilek tutulması da üç motifinin bu anlamı ile ilgilidir. Bu çerçevede dünya-kabir-ahret, baba-anne-çocuk, doğum-yaşam-ölüm, beden-zihin-ruh veya bilinç üstü-bilinç-bilinçaltı da üçleme motifi ile sembolize edilmektedir. İlk geometrik şekil de üç noktanın birleştirilmesi sureti ile oluşturulan “üçgen”dir (Ersoy 2000: 19-22; Menemencioğlu, <http://www.hermetics.org/> (21.10.2013). Yahudilikteki “Süleyman Mührü (Magen David)” de iki üçgenden oluşmaktadır.

⁴ Kur’an’da iki sayısı ile ilgili çok sayıda ayet bulunmaktadır. Örnek için bk. Nebe Suresi, 8; Rahman Suresi, 52; Sad Suresi, 58; Lokman Suresi, 10... vd.

⁵ Örnek olarak bk. Yaratılış, 1: 8, 2: 24; Levililer, 5: 7; 16: 5... vd.

Üç unsuru, bazı dinlerin Tanrı anlayışında da kendisini göstermekte ve kutsal üçleme anlamında "Teslis" olarak nitelendirilmektedir. Buna göre Romalılar'daki Göğün Tanrısı Zeus (Jüpiter), Denizlerin Tanrısı Poseidon (Neptün) ve Yer altı dünyasının Tanrısı Hades; Hinduizm'deki Brahma, Yaratıcı Tanrı; Vişnu, Koruyucu Tanrı ve Şiva, Yok edici Tanrı; Hıristiyanlıktaki Baba, Oğul ve Kutsal Ruh gibi üçleme esaslı Tanrılar da bu motif çerçevesinde değerlendirilmektedir. Bu örnekleri artırmak mümkündür (Schoun 1992:100-108; Ersoy 2000: 22; Küçük vd. 2010: 178, 367; Sezgin 2011: 116-118)

Hinduizm'de insanın Karma ve Samsara döngüsünden kurtulmasının son safhası olan Kurtuluşa; Karma-Marga (Amel Yolu-Kurban), İnan-Marga (Bilgi Yolu-Marifet), Bhakti-Marga (Aşk Yolu-İbadet) olmak üzere üç ayrı yoldan ulaşılmaktadır. Cayinizm'deki "Üç Mücevher" adı ile bilinen ve Doğru İman, Doğru Bilgi ve Doğru Davranış şeklinde sıralanan doğruluk esaslarının sayısı da üçtür. Sihizm'in günlük ibadeti de üç dinî hüküm altında toplanmaktadır. (Küçük vd. 2010: 180, 201, 223).

Hıristiyan ikonografisinde de Hz. İsa, Hz. Yahya ve Hz. Meryem üçlü ve Hz. Meryem'in sağ-sol omzunda ve altında olmak üzere üç yıldızlı olarak resmedilmiştir. Hz. İsa'nın doğumunu kutlama için gelen kâhinler de üç kişidir. Hıristiyanlara göre Hz. İsa'nın görevi de dünyanın kralı, rahip ve peygamber olarak üç aşamadan oluşmaktadır. Hz. Meryem tapınağa ilk takdim edildiğinde üç yaşındadır. Şeytan, Hz. İsa'yı çölde üç kez sınamıştır (Cömert 2006: 178-182). Ayrıca Hz. İsa'nın Petrus için kendisini horoz ötmeden üç kez inkâr edeceğini söylemesi de üç motifi ile ilişkilendirilmektedir (Küçük vd. 2010: 360).

Dünyada ilk güzellik yarışmasının yapıldığı İda veya Kaz Dağı üç harften oluşmakta ve yarışmacı olan üç Tanrıça Afrodit, Hera ve Athena'dır. Ancak bu üç sayısının tesadüf olduğu kuvvetle muhtemeldir (Ersoy 2000: 23-24).

"Allah'ın hakkı üçtür" sözü, Kuran'ın veya ekmeğin üç kez öpülmesi ve yalan yere yeminde üç günlük oruç tutulması, üç sayısının kutsallığını açıkça göstermektedir. Zaten Cebrail, Hz. Muhammed'e ilk vahiy getirdiğinde ona, Üç defa "Oku!" demiştir (Küçük vd. 2010: 446). Alevilerde ise üç sayısı, Allah-Muhammet-Ali şeklinde dikkat çekmektedir. Özellikle yaratılış destanlarında Tanrı'nın isteğiyle toprak getirmek için Şeytan'ın denize üç kere dalması; Tanrı Ülgen'in, dünyayı yaratırken üç balık yaratması; gök ve yeraltının üç katlı olması, (Gökalp 1963: 107; İnan, 1986:13-21); Bektaşilikte erişilmesi gereken ve tevhidin üç kademesi olarak görülen üç mertebenin (telkin, libas ve ahadiyyet) bulunması; Hac ibadetinde şeytanın üç kez taşlanması ve bununla birlikte İslâm'daki "Üç Ayların" (Recep, Şaban ve Ramazan) yer alması⁶; bir bütünlük oluşturma, eksikliği tamamlama noktasında üç motifi ile ilgili önemli dinî motifler olarak karşımıza çıkmaktadır

⁶ Bu konuda geniş bilgi için bk. Geylani 2000: 1-154.

(Çoruhlu 2010: 200). Ayrıca ölüm olayı da üç, yedi ve kırk ile ilişkilendirilmektedir (Kalafat 2000: 22).

Dört

Doğruluk, adalet ve dünyayı simgeleyen dört sayısı; eşitlik, denge, sağlamlık ve mükemmelliği sembolize etmektedir. *Dört elle sarılmak, gözüünü dört açmak, dört ayağının üstüne düşmek* gibi deyimler de bu düşünceyi teyit etmektedir. Dört sayısı, "Ateş-Hava-Toprak ve Su"dan oluşan dört elementi de simgelemektedir. Dört ayrıca dört temel yön ile de alâkalı olup, "dünyanın dört bucağı" deyimini ile özdeşleşmiştir. Böylece dört; yön ve mevsim gibi hususlar için de kullanılmıştır.

Konfüçyüs'ün telkinleri; Kültür, İş Yönetimi, Üste karşı dürüst davranma ve verilen sözde durma şeklinde "dört" sayısı üzerinedir. Konfüçyüs'e göre hükümeti iyi bir şekilde yönetmek için iktidarda olan kimsenin dört kötü şeyden kaçınması gerekir. Bunlar; Halkı öğretmeden ölüme sürüklemek, Haberdar etmeden halka ani olarak iş yüklemek, Acele olmayan buyruklar çıkarıp sonra bunların hemen uygulanmasını istemek ve genel olarak insanlara bir şey verirken veya mükâfatlandırırken hasis davranmaktır. Japonların geleneksel ve millî dini olan "Şintoizm" in anlayışlarının ve uygulamalarının sayısı dördttür. Maniheist, günlük hayatında yedi defa; sıradan bir Maniheist ise öğle, akşamüstü, gün batımı ve günbatımından sonra olmak üzere günde dört defa ibadet etmektedir. Hinduizm'deki kast sisteminin sayısı da dördttür. Budizm'de "Hac İbadeti" için ziyaret edilen yerlerin (Buda'nın Nepal'daki doğum yeri olan Lumbini, Bihar'da şimdi Bodhi Gaya denilen Aydınlanma Yeri, İlk vaazını verdiği Benares yakınındaki Sarnath Geyik Parkı ve Öldüğü yer Uttar-Pradesh'te Kushinagar) sayısı ile Hıristiyanlıktaki Kilise Yılındaki devre (Advent devri: İsa'nın doğum gününü hazırlayan dört haftalık bir tevbe zamanı, Noel devri: İsa'nın doğum günü, Büyük Paskalya Oruç Hazırlığı ve Paskalya devri) sayısı da dördttür. Bu örnekleri artırmak mümkündür(Küçük vd., 2010: 80, 82, 102, 137, 184, 273, 388).

Hıristiyanlıkta haçın, dört köşeli ve İnciller'in sayısının dört (Matta, Markos, Luka ve Yuhanna) olması ve Meleklerin dört kanadının bulunması dört sayısının anlamı ile doğru orantılıdır. İslâm'da da Cebrail, Mikâil, İsrail ve Azrail olmak üzere dört büyük melek, dört halife (Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali), dört Kitap (Zebur, Tevrat, İncil ve Kur'ân-ı Kerim) ve Dört Mezhep dört sembolü ile ilişkilidir. Ayrıca Zilkâde, Zilhicce, Muharrem ve Receb adı ile bilinen Haram Ayları'nın sayısı da dördttür. Bazı yeminlerin, "Dört kitap hakkı için" şeklinde gerçekleşmesi ve tanıklık için dört şahit istenmesi de (Nisa Suresi, 15; Nur Suresi, 4, 8,13) dört motifinin eşitliği, sağlamlığı ve mükemmelliği için en güzel örneklerdir (Küçük vd. 2010: 366-382, 446, 453; Ersoy 2000: 26-27; Menemencioglu, [http://www.hermetics.org/\(21.10.2013\)](http://www.hermetics.org/(21.10.2013))).

Altay yaratılış destanında bir ağacın dört dalındaki meyvelerin yasaklandığı "...Burada bulunan insanlar bir ağacın meyvesiyle besleniyorlardı. Ağacın bir tarafındaki meyvelerden ağızlarına almıyorlardı. Erlik bunun sebebini sordu. İnsanlar ona cevap verdiler: Tanrı bize bu dört dalın meyvesini yemeyi yasak etti. Güneşin doğduğu yanda bulunan beş dalının meyvelerinden yemeği buyurdu. Yılan ile köpeğe bu ağacın dört dalından yemek isteyenleri bırakma diye emretti..." şeklinde konu edilmektedir (İnan 1986: 15).

Dört sayısı, Alevî- Bektaşî Türkler için de kutsal bir sayıdır. Çünkü onlar için dört, "Dört can bir beden" olarak algılanan ve "dört sevgili" şeklinde de zikredilen Hz. Muhammed'in damadı Hz. Ali, Hz. Muhammed'in kızı Hz. Fatma ve torunları Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin'i sembolize etmektedir. Ayrıca Alevîlik- Bektaşîliğin özünde; ibadet, niyaz, adak ve vuslat olmak üzere "dört kapı"ya dayanan dört inanç sistemi bulunmaktadır (Durbilmez 2009: 74). Hacı Bektaş Velî'nin Tanrı'ya ulaşma makamlarını açıkladığı ve Tanrı'ya ulaşma yolu olarak ortaya koyduğu bu sistem; Dört Kapı ve Kırk Makam şeklinde formüle edilmiştir. Dört Kapı ise Şeriat, Tarikat, Marifet ve Hakikat gibi dört mertebeden oluşmaktadır. Bu her kapı /mertebe de; onardan toplam olarak kırk makamdır (Küçük vd., 2010: 130).

Beş

Türk Destanlarında fazla yer almayan beş sayısı, genel olarak dünyayı ve insanı simgelemektedir. Çünkü insanın elinde ve ayaklarında beşer parmak ve görme, işitme, koklama, tat alma ve dokunma olmak üzere beş duyu vardır. Zaten Fatma'nın (Fadime Ananın) eli ile ilgili tasavvurlar da bu zihniyet ile alâkalıdır. Halk arasında Fadime Ana'nın el işaretinin nazara iyi geldiğine, kötülüğü önlediğine ve yapılacak işlerin hayırla sonuçlanacağına inanılmaktadır. Eski mağara yerleşimlerinde de beş parmak izleri görülmektedir. İslâm'da beş parmağın Hz. Muhammed, Hz. Fatma, Hz. Ali, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'i sembolize ettiği de iddialar arasındadır. Beş vakit namaz, İslam'ın beş şartı, beş ile ilgili sembolizme örnek olarak verilebilir.

M.Ö. VI.-V. yüzyıllardan itibaren tapınak cepheleri ve Likya kaya mezarlarının beşgen düzende kurulması (Acıpayamlı 1962: 6; Ersoy 2000: 29), Sihizm'de dinî yükümlülüğe sahip her erkeğin Beş K⁷ adı altında sembolleştirildiği beş kutsal nesnenin bulunması ve Hinduizm'de Beş M'nin (Madya/İçki, Mamsa/Et, Matsya/Balık, Maithuna/Cinsel İlişki ve Mudra/Özel El Hareketi) yer alması beş motifi ile ilişkilidir (Gündüz 1998: 65). Ayrıca Konfüçyüsçülük'te beş temel insanî ilişkinin olması, Konfüçyüs'e göre hükümeti iyi bir şekilde yönetmek için iktidarda olan kimsenin beş üstün şeye değer vermesi, Maniheizm'deki Mesih inancına ait ışıık ruhunun beş tane olması, Maniheizm'de Seçkinler için geçerli olan kuralların "Beş

⁷ Beş K; Keş (uzun saç ve sakal), Kanga (Tarak), Kachs (şort), Kara (sağ bileğe takılan bilezik/halka) ve Kirpan (küçük hançer)'dan oluşmaktadır (Bk. Gündüz 1998: 65).

Emir" den ve "Üç Mühür" den oluşması, Cayinist ahlâk esasları/ilkelerinin sayısının, beş olması, Sihizm'de; Kötülüğün ve Erdemin beş sayısı ile sınırlandırılması ve Hz. İsa'nın beş bin kişilik bir topluluğu beş ekmek ve iki balıkla doyurması da beş motifinin dinî anlamdaki önemini ortaya koymaktadır(Küçük vd., 2010: 81-82, 135, 204, 220, 359).

Altı

Altı sayısı, denge ve uyumu ifade etmektedir. Altı sayısı özellikle Yahudiler ve Hristiyanlar için büyük önem taşımaktadır. Altı, iç içe geçmiş iki eşkenar üçgenden oluşan altı köşeli Magen David (Davut Yıldızı) olarak da bilinen Hz. Süleyman Mührü ile özdeşleşmiştir. İdil-Ural Bölgesi'ndeki Proto Türkler'e ait eserlerde de varolduğu ileri sürülen Süleyman Mührü'ndeki yukarıya bakan üçgenin tanrıya ulaşan ruhu, aşağıya bakan üçgenin ise toprağa dönüşü simgelediği dile getirilmektedir (Salt 2010: 34-35; Küçük vd. 2010: 281).

Dünyanın altı günde yaratılması da altı sembolü ile ilişkilendirilir. İslâm, Hristiyan ve Yahudi inancına göre Tanrı dünyayı altı günde yaratmış ve sonsuzluğu ifade eden yedinci günde de dinlenmiştir.⁸ Bu yüzden onlar için altı; nesnel âlemin rakamı olup, evren de altı prensibi üzerine kurulmuştur (Yaratılış, 2:1; Furkan, 59. Ayrıca bk. Ersoy 2000: 30-31; Salt 2010: 35-36).

Yedi ve Sekiz

Yedi sembolü, en yaygın motiflerden birisidir. Hem İslâm hem Yahudi hem de Hristiyan kutsal kitabında sıkça zikredilen yedi sayısı, Tanrı ile dünyayı birleştiren bir sayı olarak kabul edilmektedir. Dört unsurun üzerine üç ile sembolize edilen göğün eklenmesi ile bir bütünlük oluşmuş ve bu bütünlüğün, tamamlanmışlığın sembolü de Yedi (4+3=7) sayısı olmuştur.

Yedi sayısı ile ilgili sembolizmin temelinde, yedi gezegen inancı yer almaktadır. Çünkü dünyanın sabit olduğu, bütün gezegenlerin (Merkür, Venüs, Mars, Jüpiter, Satürn, Ay ve Güneş) onun etrafında döndüğü düşüncesi hâkim olmuştur. Haftanın yedi gün kökeninde de yedi gezegen bulunmaktadır. Buna göre haftanın günlerinden Pazartesi, Ay; Salı, Mars; Çarşamba, Merkür; Perşembe, Jüpiter; Cuma, Venüs; Cumartesi, Satürn ve Pazar ise Güneş ile ilişkilendirilmiştir. Hatta her gezegenin bir gök veya yer katında olduğu düşünülmüş ve "Göğün yedi katı ve yerin yedi katı" deyimi kullanılmıştır. Zaten Hz. Muhammed'in Miraç Gecesi'nde yedinci göğe çıktığı ve Yakut Türklerine göre Yenisey Irmağı kaynağını

⁸ Kur'an'da, Yahudi ve Hristiyan kutsal kitabında da yaratma işleminin altı gün sürdüğü ifade edilmektedir. Ancak Kur'an'da Allah'ın dinlenmesi şeklinde bir ifade mevcut değildir.

göğün yedinci katından aldığı da bilinmektedir. Ayrıca Kuran'da da yedi gök tabiri açıkça zikredilmektedir (Bk. Bakara Suresi, 29; Muminun Suresi, 86, Nebe Suresi, 12...vd.).

Nuh Tufanı'nın, gemiye binilmesinden yedi gün sonra başlaması ve gemiye yedi değişik hayvanın alınması da yedi motifi ile alakalıdır. Gerek destanlarda ve gerekse mitolojilerde canavarlar veya şeytanlar yedi başlı bir özellik taşımaktadır. Zaten Altay Türklerine göre ay tutulmasının sebebi yedi başlı devdir. Ayrıca Anadolu Mitolojisi'nde de birçok Tanrı veya Tanrıçanın yedi ile ilişkili özellikleri bulunmaktadır (Bk. Ersoy 2000: 31-35; Durbilmez 2008: 347).

Yedi sayısı; yaratılış destanında sıklıkla görülmekte ve buna göre Tanrı Ülgen'in yeryüzünde önce yedi kişiyi yarattığı ifade edilmektedir. Bununla birlikte Tanrı Ülgen'in katına ulaşabilmek için yedi engeli aşmak gerektiği, Tufan'ın olacağını önceden bildiren Gök tekenin, dünyanın çevresinde yedi kez dolaştığı da dile getirilmektedir. Ayrıca Şaman davullarındaki yedi motifi de dikkat çekmektedir. Bu motife göre, "dış çemberde yedi küçük çıkıntı, içteki çemberde ise yedi noktada çıkıntı ve sekizinci noktada da bir kuş bulunmaktadır. Bu çıkıntılarının sırasıyla, gök tanrısının yedi oğluna gönderme yaptığı ifade edilmektedir (Durbilmez 2008: 347-348; Öztürker 2013:161).

Hayat Ağacı'nın yedi dallı olması, Kâbe'nin etrafının yedi kez tavaf edilmesi, Safa ile Merve arasının yedi kez Sa'y edilmesi ve yedişer taşla üç kez Şeytan taşlanması, Mekke'deki caminin yedi minaresinin bulunması, Fatıha Suresi'nde yedi ayet bulunması⁹; Buda'nın doğumunun ardından yedi adım yürümesi; Yahudilik'teki şamdanların yedi kollu olması ve Yahudilerin Mayısız ekmek bayramının yedi gün sürmesi de yedi motifi ile ilişkilidir. Ayrıca hem İncil hem de Kuran'da bahsi geçen ve Hıristiyanlar ve Müslümanlar için kutsal olan Yedi Uyurlar da¹⁰ bu motif ile değerlendirilebilmektedir.

Hıristiyanlıkta büyük günahlar, "Yedi Ölümçül Günah" adı altında listelenmektedir. Özellikle Katolik Hıristiyanlarca benimsenen "Yedi Sakrament" Hıristiyanlıkta önemli dinî bir uygulamadır.¹¹ Ayrıca cehennemin yedi rakamı ile ilişkilendirilmesi, Hint geleneğinde tufanın yedi gün sürmesi, Mısır ölüm geçitlerinde yedi kapının olması, Zigguratlar'ın yedi katlı olarak inşa edilmesi ve yılan başta olmak üzere kötü varlıkların veya ruhların yedi başlı olarak zikredilmesi de yedi motifinin, bütünlüğün, gök ile yerin uyumunun ve düzenin sembolü olduğunu teyit etmektedir (Salt 2010: 358-359).

Sekiz sayısı ise yedi sayısı ile bağlantılı olup, mutlu sona ulaşmayı ve mükemmelleşmeyi ifade etmektedir. Sekiz, Yedi kat gökyüzü inancının bir uzantısı

⁹ Kuran'da da açık bir şekilde ifade edilmektedir. (Bk. Hicr Suresi, 87).

¹⁰ Yedi Uyurlar hakkında geniş bilgi için bk. Küçük 2013: 500-505.

¹¹ Geniş bilgi için bk. Küçük vd. 2010: 392-394.

olarak Tanrı katını temsil etmektedir. İslam'da sekizin Cennet'i temsil ettiği düşünülmüştür. Yahudilerce sekiz; saflaşmayı ifade etmekte olup, vücudun ölümden sonra sekizinci günde toprağa karıştığına inanılmaktadır. Lotus çiçeğinin sekiz yapraklı olması da bu çerçevede değerlendirilmekte ve Budistler için şans ve güzelliği ifade etmektedir. Konfüçyüsçülük'te de sekiz, mükemmel şekilde yaratılmış dünyanın (dördün), katıdır. Hatta Nirvana'ya ulaşmanın temel yolu da "Sekiz Dilimli Yol" adı altında ifade edilmektedir. Sekiz sayısı, dirilişin ve şekil değiştirmenin rakamı olarak da kabul edilmektedir (Gündüz 1998: 335, 395; Ersoy 2000: 35-36).

Dokuz

Türk Destanları'nda sıklıkla kullanılan sayılardan biri de dokuzdur. Tek haneli sayıların en büyüğü olan dokuz sayısı, bitişi veya tamamlamayı ifade ettiği gibi yeniden doğuşu veya yeni bir başlangıcı da simgelemektedir. Bu bağlamda dokuz; başka bir devreye, evreye geçişin de sembolüdür. Hatta doğum olayının dokuz ay sürmesi de bu çerçevede değerlendirilmektedir. Mason sembolizminde, dokuz, maddesel filizlenmeyi, canlılığı; altı ise ruhanî bir canlılığı simgelemektedir (Ersoy 2000: 35-36).

Özellikle Oğuz Kağan Destanı'nda önemli bir yer tutan dokuz rakamı, Türk kültüründe de en çok kullanılan sayılardan biridir. Destana göre Oğuz Kağan'ın seferlerden zaferle döndüğünde dokuz bin koyun, dokuz yüz sığır kestirdiği, derisinden doksan dokuz havuz yaptırdığı ve dokuzuna rakı, doksanına kımız doldurttuğu ifade edilmektedir (Ögel 1993: 115-207; Togan 1982: 47).

Yaratılış destanına göre, Tanrı, dokuz dallı bir ağaç ve bu ağacın her dalının altında bir insan yaratmıştır. Yedi kat gökten sonra gelen Arş ve Kürsî birer kuşatıcı kat sayılarak, göklerin dokuz kattan oluştuğuna inanılmıştır. Şamanların, âyinlerde dokuz kat göğe çıkıp, dokuz katı da dolaşarak indiği de kaynaklarda dile getirilmektedir. Şamanın birçok uygulamasında dokuz rakamı ibadet ritüelinde önemli bir yer tutmaktadır.

Tanrı Ülgen'in dokuz oğlu ve dokuz kızı, Yeraltı dünyasının başı Erlik Han'ın da Karakızlar denilen dokuz kızı vardır. Zaten Şaman cübbesinin yakasından sallanan dokuz küçük kukla Ülgen'in dokuz kızını, küçük cübbeler ise onların elbiselerini temsil etmektedir (İnan 1986: 33, 92).

Dokuz sayısı, üç, yedi sayısı ile birlikte dinî yapıda, özellikle ölüm ve kurban ile ilişkilendirilmekte ve kutsiyet atfedilmektedir. Örneğin; Altay Türklerinin bir kıyamet tasvirine göre denizin dibinde dokuz çatallı karataş bulunduğu, kıyamet zamanında bu taşın dokuz yerinden çıkacağı, demirden ve koyu sarı renkte atlara binmiş dokuz savaşçının etrafa saldıracağı ifade edilmektedir (Bk. Çağatay 1976: 79-

85; Selçuk 2004: 212-214). Manas Destanı'nda da, Manas'ın cesedi, dokuz gün bekletilmiş, Doksan kısrağ kesilmiş, halka dokuz kat kumaş dağıtılmıştır. Manas'ın dirilmesi ile de, her biri dokuz deve ile dokuz inek kestirilmiştir (Ögel 1993: 513). Benzer ifadeler Yakutlarda da şu şekilde rastlanmaktadır. "...İnsanlara akıl hastalığı gönderen Tamık Hatın'a hürmet edeceğim. Onun rızası için dokuz kakım (kakım), dokuz sarı sıçan, dokuz kokarca, dokuz güvercin azad edeceğim, kızıl inek kurban edeceğim..." (İnan 1986: 78).

Ayrıca dokuz sayısı ile ilgili olarak Firavun'a ve Hz. Musa'ya dokuz mucize verildiği Kur'an'da da açık bir şekilde zikredilmektedir (Bk. Neml Suresi, 12; İsrâ Suresi, 101). Dokuz sayısı ile birlikte 19, 90, 99, 900, 9000 sayıları da Türk kültüründe önemli bir yer tutmaktadır. Bunlardan özellikle Allah'ın doksan dokuz ismi ile özdeşleşmiş olan doksan dokuz rakamı büyük bir önem taşımaktadır.

Kırk

Türk destanlarında sıklıkla yer alan ve Türklerin önem verdiği, ona kutsal bir nitelik kazandırdıkları sayıların başında kırk gelmektedir. Türk kültüründe kırk basması, kırk çıkması, kırk yemeği, kırklama ve kırklık dağıtılması gibi uygulamalar günümüzde de mevcuttur (Bk. Örnek 1971: 79, 88; Kalafat 1994: 16; Selçuk 2004: 150-151).

Dört sayısı ile ilgili tüm olay, olgu, anlam ve değerlerin on kat çoğaltılması ile ortaya çıkan kırk sayısı; olgunluk, tamlık, güç ve kuvveti ifade etmektedir. Türk kültüründe yer alan "kırk gün kırk gece, kırk haramiler, kırk atlı, kırk katır kırk satır..." gibi deyimler de bu ifadeyi teyit etmektedir. Oğuz Kağan Destanı'nda da, Oğuz, kırk günde yürümüş, kırk günde konuşmuş, Kaf Dağı'nın etrafını kırk günde dolaşmış, verdiği şölende her iki yanına kırkar kulaç direk diktirerek üstüne gümüş tavuk koydurmuş ve kırk masa hazırlatmıştır (Ögel 1993: 155-539).

"Hazırlama ve tamamlama" sayısı olarak değerlendirilen kırk sayısı, kahramanların etrafındaki gücü de temsil etmektedir (Pala 2002: 466; Durbilmez 2008: 222). Kahramanın etrafında bir kuvvet haline gelen kırk alp veya kırk eren motifi, Dede Korkut, Manas, Battal Gazi, Köroğlu ve Danişment Gazi gibi destanlarda da göze çarpmaktadır. Kırk eren tarafından veya kırk şaman tarafından korunan kişilere de "Kırklı" denilmektedir (Karakurt 2011: 130). Hıristiyan Türkler'de de kırk Aziz vardır ve onlar için kırk mum yakılır. Ayrıca Kırklar motifi olarak ifade edilen motifte kırk sayısı, derviş motifiyle yakından ilişkilidir (Karakurt 2011: 131).

Kırk sayısı; hazırlama, sınama, bekletme ve ceza gibi uygulamaların temel rakamı olarak dikkat çekmektedir. İslâm'da namaz alışkanlığının kırk gün süre sonra kazanılması, Hz. İsa'nın kırk gün vaaz vermesi ve kırk gün oruç tutması, ölümünden

kırk gün sonra dirilmesi ve havarilerine görünmesi de bu ifadeleri pekiştirmektedir. Ayrıca Tufan olayında yağmurun kırk gün kırk gece yağması; Yahudilere mukaddes yerlerin kırk yıl haram kılınması; Konfüçyüs'ün, kırk yaşında şüphelerinden kurtulması, Hz. Musa'nın kırk gün dağda kalması; Hz. Süleyman ve Hz. Davut'un kırk yıl krallık yapması; Yahudilerin çölde kırk gün dolaşmaları da diğer örneklerdendir (Pala 2002: 466; Küçük vd. 2010: 76, 293, 388-391; Gömeç 2011: 42. Ayrıca bk. Matta 4:2; I. Krallar, 11:42; II. Samuel, 5:4; Sayılar, 32:13; Elçilerin İşleri, 1:3; Bakara Suresi, 51; Maide Suresi, 26).

İslamî geleneklere göre; Tanrı, Âdem'in çamurunu kırk gün yoğurmuştur. Hz. Muhammed, ilk vahyini kırk yaşında almış ve ona ilk inananların sayısı kırk olmuştur. Dünyanın sonu yaklaştığında Mehdi, kırk yıl yeryüzünde kalacaktır. Kırk yıl sürecek yeniden dirilişte, gökler kırk gün boyunca dumanla kaplanacaktır. Hatta "Kırkırelî" İli'nin adının da kırk motifi ile ilgili olduğu söylenmektedir (Durbilmez 2008: 222-223; Öztürker 2013: 161). Ayrıca ölümden sonra ruhun cesedi kırk gün sonra terk ettiği inancı ve zekat oranının 1/40 olması da kırk motifi ile ilişkilendirilmektedir. Ayasofya'nın zemin katındaki kırk sütun ve kırk penceresinin olmasının da bu motifle ilişkili olduğu iddia edilmektedir (Ersoy 2000: 46-47; Küçük vd. 2010: 468). Kırk sayısının önemi, "Kırk Hadis" adı altında eserlerin oluşmasına da sebep olmuştur.¹²

Ayrıca Türk destanlarında yer almamasına rağmen özellikle Yahudiler için Musa vasıtası ile Mısırlıların on felâket/bela¹³ ile cezalandırılması ve On Emir'den¹⁴ kaynaklı olarak büyük bir önem arzeden On¹⁵, İslâm'da oniki İmam ile özdeşleşmiş On iki¹⁶ ve özellikle Hristiyanlar tarafından uğursuz kabul edilen¹⁷ on üç sayısı da dinî anlamda önemli sayılardandır.

SONUÇ

Uzun bir tarihî süreçte varlık gösteren Türkler, yapıları itibariyle çok sayıda destana sahip olmuştur. Bu noktada diğer milletlerden ayrı bir yere sahip olan Türkler, kendilerine ait tarihî bilgileri ve yaşama kültürünü destanların varlığı ile

¹² Kırk Hadis hakkında geniş bilgi için bk. Kandemir 2002: 467-470.

¹³ Bu on felaket/bela; Kan belası (suların kana dönüşmesi), Kurbağa belası, Sivrisinek belası, At Sineği belası, Hayvanların ölümü, Çıban belası, Dolu belası, Çekirge belası, Karanlık belası (üç gün boyunca her yerin zifiri karanlık olması) ve ilk doğan çocukların ölümüdür (Bk. Çıkış, 7-12. Baplar).

¹⁴ On Emir hakkında geniş bilgi için bk. Harman 2007: 347-350.

¹⁵ İslâm'da da On sayısı, Muharrem Ayı'nın onuncu günü ve on sayısı anlamında Arapça "aşere"den gelen "Aşure" uygulaması da önemli bir yer tutmaktadır (Sarıçioğlu 2002: 78; Küçük vd. 2009: 203-207).

¹⁶ On iki ile ilgili diğer örnekler için bk. Salt 2010: 265-267; Küçük 2010: 316, 366.

¹⁷ Hristiyanlar 13 sayısının uğursuzluğunun temeline, Hz. İsa ile birlikte 13. Havari Yahuda İskariyot'un ihanetini koymaktadırlar. Ayrıca Türkler'in İstanbul'u fethettiği yıl 1453'ün rakamlarının ve Hz. Muhammed'in 571 doğum yılının toplamının 13 ettiği ve bu yüzden uğursuz kabul edildiği de rivayetler arasındadır.

kısmen günümüze ulaştırabilmişlerdir. Konularına göre çeşitlilik gösteren ve halk edebiyatının en önemli eserlerinden olan destanlarda çeşitli motifler bulunmaktadır. Bu motiflerden birisi de "sayı" motifleridir.

Türk destanlarında sayılar, önemli motifler arasındadır. Türk destanlarında konu edilmiş olan sayı motiflerinin temelinde de "din" ve "dinî anlayış" gelmektedir. Bu anlayış, Türk kültürünün ana unsuru ve günlük hayatın da uygulayıcısı olmuştur. Çünkü sayılar, sayısal değerleri ile birlikte niteliklere de sahip olup, tarih boyunca gizemi çözmeye aracı olarak nesnel varlıklar şeklinde telakki edilmişlerdir. İnsanoğlu, her şeyi bilme içgüdüğü ile gizli anlamları olan bilgileri deşifre ederek onları açıklığa kavuşturmuş veya kavuşturmaya çalışmışlardır. Bu bağlamda hemen hemen her dinde ve çok sayıda örnekleri bulunan sayılara bir anlam yüklenmiş ve her nesneye ve canlıya çeşitli mecazî anlamlar verilmiştir.

Sayıların dinlerdeki varlığı, belki tesadüf belki de bilinç dahilinde oluşmuştur. Ancak sayıların, insanların dini hayatlarında önemli bir yer tuttuğu aşikârdır.

KAYNAKÇA

- ACIPAYAMLI, Orhan (1962), "Anadolu'da Nazarla İlgili Bazı Adet ve İnanmalar", *Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. 20, S. 1-2, 1-40.
- ATEŞ, Süleyman, *Kur'ân-ı Kerim ve Yüce Meâli*, Ankara: Kevser Yayınevi.
- BATUR, Suat (1998), *Türk Halk Edebiyatı*, Ankara: Altın Kitaplar Yayınevi.
- CÖMERT, Bedrettin (2006), *Mitoloji ve İkonografi*, Ankara: De Ki Basım Yayın.
- ÇAĞATAY, Saadet (1976), "Altay Türklerinde Kıyamet Anlayışı", *I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, C. IV, Ankara, 79-85.
- ÇORUHLU, Yaşar (2010), *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- DURBİLMEZ, Bayram (2009), "Türk Kültüründe ve Fütüvvet-Nâmelerde Dört Sayısı", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 52, 71-85.
- DURBİLMEZ, Bayram (2008), "Nahçıvan Türk Halk İnanışlarında Mitolojik Sayılar", *Turkish Studies*, Volume 3/6, 212-225.
- ELÇİN, Şükrü (1993), *Halk Edebiyatına Giriş*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ER-RUMÎ, Mevlânâ Celâleddîn (1990), *Mesnevî I-VI*, (Çev. Veled İZBUDAK), İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- ERSOY, Necmeddin, (2000), *Semboller ve Yorumları*, İstanbul: Dönence Yayınları.
- ESTIN, Colette -LAPORTE, Helène (2002), *Yunan ve Roma Mitolojisi*, (Çev. Musa ERAN), İstanbul: TÜBİTAK Yayınları.
- FIGLALI, E. Ruhi (1996), *Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik*, Konya: Selçuk Yayınları.
- İNAN, Abdülkadir (1986), *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- GENÇOSMAN, Kemal Zeki (1972), *Türk Destanları*, İstanbul: Hürriyet Yayınları.
- GEYLANİ, Abdülkadir (2000), *Üç Aylar ve Faziletleri*, (Çev. Abdülkadir AKÇİÇEK), Ankara: Alperen Yayınları.

- GÖKALP, Ziya (1963), *Türk Töresi*, İstanbul: Akın Yayınları.
- GÖKDOĞAN, Melek Dosay (2009), "Sayı", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 36, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, 212-213.
- GÖMEÇ, Saadettin (2011), *Şamanizm ve Eski Türk Dini*, Ankara: Berikan Yayınevi.
- GÜNDÜZ, Şinasi (1998), *Din ve İnanç Sözlüğü*, Konya: Vadi Yayınları.
- HARMAN, Ömer Faruk (2007), "On Emir", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 33, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, 347-350.
- KABAKLI, Ahmet (1994), *Türk Edebiyatı*, İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.
- KAFALI, Mustafa (2013), *Anadolu'nun Fethi ve Türkleşmesi*, Ankara: Berikan Yayınevi.
- KALAFAT, Yaşar (1994), "Türk Halk İnançlarında Hususiyile Doğu Anadolu'da ve Orta Toroslar'da 'Kırk Motifi'", *Milli Folklor Dergisi*, C.3, S. 22, 15-21.
- KALAFAT Yasar (2000), *Güney Kafkasya Sosyal Antropoloji Araştırmaları*, Ankara: Asam Yayınları.
- KANDEMİR, Yaşar (2002), "Kırk Hadis", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 25, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, 467-470.
- KAPLAN, Mehmet (1979), *Oğuz Kağan Destanı*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- KARAKURT, Deniz (2011), *Türk Söylence Sözlüğü*, Ankara: e-Kitap Dağıtım ve Yayınları.
- KNIFE, David (2005), "Epics", *Encyclopedia of Religion*, C.4, USA, 2813-2818.
- Kutsal Kitap*, (2009), İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi-Yeni Yaşam Yayınları.
- KÜÇÜK, Abdurrahman, KÜÇÜK, Mehmet Alparslan (2009), *Türkistan'dan Türkiye'ye Alevilik-Bektaşilik*, Ankara: Berikan Yayınevi.
- KÜÇÜK, Abdurrahman, TÜMER, Günay, KÜÇÜK, Mehmet Alparslan (2010), *Dinler Tarihi*, Ankara: Berikan Yayınevi.
- KÜÇÜK, Mehmet Alparslan (2013), *İnanç Turizmi Açısından Türkiye'de Dinî Mekânlar (Yahudilik ve Hıristiyanlık Örneği)*, Ankara: Berikan Yayınevi.
- LAWRENCE, Shirley Blackwell (2001), *The Secret Science of Numerology*, (Ed. Kristen Mohn- Robert M. Brink), New Jersey: The Career Press.
- NASR, Seyyid Hüseyin (1999), *Bilgi ve Kutsal*, (Çev. Yusuf Yazar), İstanbul: İz Yayıncılık.
- ÖGEL, Bahaeddin (1993), *Türk Mitolojisi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- ÖRNEK, Sedat Veyis (1971), *Anadolu Folklorunda Ölüm*, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Örnekleriyle Türkçe Sözlük* (2002), Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- ÖZTÜRK, Ali (1985), *Türk Anonim Edebiyatı*, İstanbul: Bayrak Yayıncılık.
- ÖZTÜRKER, Hazal Ceylan (2013), "Bektaşi Mezar Taşları Üzerine Bir İnceleme: Şemsi Baba Tekkesi Örneği", *İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 4, 155-193.
- PALA, İskender (2002), "Kırk", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 25, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, 466-467.
- SALT, Alparslan (2010), *Semboller*, İstanbul: Ruh ve Madde Yayınları.
- SARIKÇIOĞLU, Ekrem (2002), *Din Fenomenolojisi*, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Basımevi.

SCHOUN, Frithjof (1992), *Dinlerin Aşkın Birliği* (Çev. Yavuz KESKİN), İstanbul: Ruh ve Madde Yayınları.

SELÇUK, Ali (2004), *Tahtacılar*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

SEZGİN, İsmail (2011), *Sanatın Mitolojisi*, İstanbul: Sel Yayıncılık.

TEMUR, Nezir (2012), *Manas Destanı'ndaki Tipler Üzerine Bir İnceleme*, Ankara: Berikan Yayınevi.

TOGAN, Z. V. (1982), *Oğuz Destanı Reşideddîn Oğuznâmesi, Tercüme ve Tahlili*, İstanbul: Enderun Kitabevi.

ÜNAL, Mustafa (1999), *Din Fenomenolojisi*, Kayseri: Geçit Yayınevi.

YEŞİLYURT, Temel (2000), "Tanrı Bilgisi'nin Empirik Temelleri", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 5, 337-355.

YETİŞ, Kazım (1994), "Destan", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 9, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, 202-205.

Ağ Kaynakları

GÜNAY, Umay "Türk Destanları", [http://fef.kafkas.edu.tr/sosyb/tde/halk_bilimi/makaleler_turler/Destanlar/ek/destan_%20\(15\).pdf](http://fef.kafkas.edu.tr/sosyb/tde/halk_bilimi/makaleler_turler/Destanlar/ek/destan_%20(15).pdf). (12.11.2013).

MENEMENCIOĞLU, Kemal "Sayıların Erdemi", <http://www.hermetics.org/rakam.html>. (21.10.2013).